

**Міністерство освіти і науки України
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

ВАСИЛЬЄВА СВІТЛАНА АНДРІЇВНА

УДК 373.2.(091)(477)"1950 / 2015"

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ
ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
РІЗНИХ ТИПІВ В УКРАЇНІ
(друга половина ХХ – початок ХХІ століття)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата педагогічних наук

Миколаїв – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Степанова Тетяна Михайлівна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
декан факультету дошкільної та початкової освіти

Офіційні опоненти: дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
Богущ Алла Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» (м. Одеса), завідувач
кафедри теорії та методики дошкільної освіти;

кандидат педагогічних наук
Дука Тетяна Миколаївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, старший викладач кафедри
дошкільної освіти

Захист дисертації відбудеться «02» березня 2017 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 38.134.02 при Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського за адресою: 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24, ауд. № 322.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського за адресою: 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24.

Автореферат розісланий 1 лютого 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розбудова національної системи освіти в сучасних умовах з урахуванням змін у всіх сферах суспільного життя вимагає критичного осмислення історичного досвіду розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів як однієї зі складових системи дошкільної освіти України. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року окреслює завдання по відновленню та розширенню їх мережі з метою задоволення потреб населення; створенню оптимальних умов для функціонування дошкільних навчальних закладів; оновленню змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання, розвитку дітей дошкільного віку відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Основними напрямками її реалізації є формування нормативно-правової бази у сфері освіти, зокрема дошкільної, яка має спрямовуватися на визначення правових, організаційних засад її інноваційного розвитку.

Оновлення системи дошкільних навчальних закладів різних типів, передбаченої Законом «Про дошкільну освіту», збереження здоров'я дітей раннього і дошкільного віку, складність і суперечливість суспільно-політичної та економічної ситуації в Україні зумовлюють необхідність пошуку закономірностей історичного розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів з метою використання позитивного досвіду минулого в контексті сучасних соціокультурних та освітніх змін. Зокрема таких її чинників:

Історико-політичних: джерела для вирішення сьогоденних проблем розвитку системи дошкільних закладів різних типів віднаходимо в нормативно-правових документах урядів СРСР та Української РСР (реформування освіти в СРСР та УРСР, русифікація та політехнізація спеціальної освіти, повне всевладдя партійної номенклатури в усіх сферах життя суспільства), оскільки суспільно-політична ситуація того часу була подібна до сьогодення (важке економічне становище в країні, низьке охоплення дітей дошкільного віку освітніми закладами; пошук ефективних шляхів до організації життєдіяльності дітей дошкільного віку, створення для них комфортних умов перебування в різних освітніх закладах, створення для дітей вечірніх груп, груп з цілодобовим перебуванням тощо). Безперечно, такий досвід минулого допоможе краще осмислити і втілити в життя втрачені традиції, форми і методи роботи з дітьми та відновити, розширити типологію дошкільних навчальних закладів.

Історико-педагогічних: розвиток дошкільної освіти мав певні досягнення в другій половині ХХ століття й спричинив її реформування, що не втратило своєї значущості для її подальшого розвитку в сучасній Україні. Це актуалізувало проблему варіативності та доступності в отриманні дошкільної освіти дітьми раннього і дошкільного віку. Проблема варіативності та доступності в отриманні дошкільної освіти дітьми раннього і дошкільного віку актуалізувала історичний досвід розвитку системи дошкільних навчальних закладів. Поряд з цим відбувається процес створення та відкриття дошкільних закладів різних типів та форм власності: сімейних, приватних, прогулянкових, корпоративних закладів, які потребують

нормативно-правового (законодавчого), програмно-методичного забезпечення їх функціонування.

Міграційні процеси, фінансове розшарування сімей, зумовлені соціально-політичними і соціально-педагогічними чинниками, уможлиблюють появу дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності, функціональні особливості яких відповідатимуть фінансовим можливостям сімей та створюватимуть умови для здійснення дошкільної освіти. Актуальність цієї проблеми посилюється недостатньою кількістю дошкільних навчальних закладів різних типів унаслідок їх закриття, перепрофілювання, використання приміщень дошкільних навчальних закладів не за прямим призначенням, тимчасового припинення діяльності закладів на невизначений період (Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року).

Аналіз історіографічних джерел, зокрема наукових праць, у яких вивчено становлення та розвиток суспільного дошкільного виховання, типів дитячих закладів кінця XIX – початку XX століття (М. Бистра, З. Борисова, Т. Головань, В. Золотоверх, Т. Куліш, С. Попиченко, О. Таранченко, Н. Касьянова, О. Татенко, З. Негачевська, В. Сергеева, І. Руснак, І. Улюкаєва); розвиток дошкільного виховання та системи дошкільних закладів різних типів у сорокові роки XX століття до 1991 року (Л. Артемова, А. Богуш, Т. Бондаренко, Л. Голиш, С. Дітковська, Н. Манжелій, М. Соловей, А. Чаговець, М. Ярмаченко); розвиток сучасної дошкільної освіти та системи дошкільних навчальних закладів різних типів (О. Венгловська, Т. Дегтяренко, Т. Дука, Н. Лазарович, Л. Пісоцька, Л. Покроєва, Т. Степанова, М. Федорова) дозволив започаткувати дослідження проблеми розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні, оскільки вищезазначені наукові розвідки лише дотичні до заявленої теми дослідження.

Аналіз психолого-педагогічного наукового фонду, законодавчого та програмно-методичного забезпечення сучасної системи дошкільних навчальних закладів різних типів дозволив виявити такі суперечності між:

- потребою реформування дошкільної освіти в Україні та недостатнім використанням історичного досвіду функціонування системи дошкільних навчальних закладів різних типів у період другої половини XX – першої половини XXI століття;
- соціальним замовленням розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності та реальним станом їх відкриття;
- об'єктивною потребою у визначенні тенденцій розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні та відсутністю аналізу історичного досвіду їх створення.

Отже, наявність суперечностей та відсутність достатньої кількості досліджень з виокремлених проблем, їх актуальність у вітчизняному освітньому просторі України та перспектив подальшого розвитку зумовили вибір теми дослідження **«Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової роботи кафедри дошкільної освіти та

соціального розвитку особистості «Використання педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського в розробці змісту передшкільної освіти» (№ 0113U001041). Тема дисертації затверджена Вченою радою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 7 від 25.10.2016 р.) та на засіданні бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 26.04.2011р.).

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні еволюційних змін та тенденцій у розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ століть крізь призму їх сучасного стану та перспектив подальшого розвитку.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання дослідження**:

1. Науково обґрунтувати сутність і структуру феномена «система дошкільних навчальних закладів різних типів»; уточнити поняття «типи дошкільних навчальних закладів».

2. Визначити та схарактеризувати періоди й етапи розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні впродовж другої половини ХХ – на початку ХХІ-го століть.

3. Виявити передумови і чинники процесу розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні впродовж другої половини ХХ – на початку ХХІ-го століть.

4. Окреслити провідні тенденції та стратегії подальшого розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні.

Об'єкт дослідження – система дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в другій половині ХХ – початку ХХІ століття.

Предмет дослідження – етапи, періоди, тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть.

Хронологічні межі дослідження: друга половина ХХ – початок ХХІ століття. Нижня хронологічна межа – друга половина ХХ століття позначається розвитком мережі дошкільних закладів різних типів поряд зі змінами в суспільно-політичному та економічному житті Української РСР. Цей період знаменний результатами діяльності наукових шкіл, досвідом педагогічних та медичних наукових та практичних працівників; нормативно-правовим забезпеченням процесу розвитку системи дошкільних закладів різних типів. На початку 50-х років ХХ століття відбулися процеси диференціації та інтеграції дошкільних закладів, що сприяли розвитку мережі дошкільних закладів різних типів, які функціонували в межах єдиної концепції і мети відповідно до соціально-політичних умов того часу.

Верхня межа – початок ХХІ століття – період, в який під впливом соціально-політичних, соціально-педагогічних чинників відбувся подальший розвиток мережі навчальних закладів для дітей раннього і дошкільного віку, що призвело до суттєвих змін у їх типології. У роки незалежності української держави створюється низка дошкільних навчальних закладів різних типів та форм власності, внутрішнє та зовнішнє управління яких зумовлене потребами дітей та батьків, варіативністю програмно-методичного забезпечення. Вирішення нагальної проблеми доступності

та варіативності дошкільних навчальних закладів різних типів спонукало до реформування та модернізації системи дошкільних навчальних закладів різних типів, яке у повній мірі залежить від використання позитивного історичного досвіду її розвитку в минулому.

Для вирішення поставлених завдань, використано такі **методи дослідження**: *аналіз і узагальнення* філософської, психологічної, педагогічної, методичної літератури, нормативних документів для набуття первісної інформації щодо розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні та узагальнення джерельної бази дослідження; для виявлення чинників розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів на різних соціально-історичних етапах, вивчення організаційних та процесуальних особливостей функціонування системи дошкільних навчальних закладів різних типів та їх якісних характеристик; визначення типів дошкільних навчальних закладів як системи; *історико-генетичний метод* сприяв виявленню взаємозв'язків, суперечностей, закономірностей, тенденцій, передумов розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів України у досліджуваній період; *історико-типологічний* – з метою уточнення типології дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття; *бібліографічний метод* – для вивчення архівних джерел, бібліотечних каталогів, фондів, описів та бібліографічних видань, що забезпечило змістове наповнення історичного часу розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів у визначений період.

Джерельна база дослідження: матеріали Центрального Державного архіву Вищих Органів влади та управління України, Національної парламентської бібліотеки України, фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, фонди Педагогічного музею НАПН України, Національної наукової медичної бібліотеки України; монографії, дисертації, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, довідково-бібліографічна література, офіційні державні документи, що видавались у досліджуваній період, навчально-програмні матеріали, підручники; матеріали приватного архіву О. М. Мензелінцевої.

Наукова новизна і теоретична значущість дослідження полягає в тому, що вперше обґрунтовано сутність і структуру феномена «система дошкільних навчальних закладів різних типів»; виявлено соціально-економічні, соціально-педагогічні передумови та соціально-політичні й соціально-педагогічні чинники процесу розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в досліджуваній період. Запропоновано й науково обґрунтовано періодизацію розвитку системи дошкільних навчальних закладів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) та послідовні етапи розвитку досліджуваного явища в середині кожного періоду: радянський період розвитку системи дошкільних закладів різних типів Української РСР (1950–1990 рр.): *перший етап* (1950–1959 рр.), *другий етап* (1960–1972 рр.), *третій етап* (1973–1984 рр.), *четвертий етап* (1985–1990 рр.); період розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів у незалежній Україні (1991–2015 рр.): *перший етап* (1991–2000 рр.), *другий етап*

(2001–2015 рр.). На підставі історіографічного й ретроспективного аналізу розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів виокремлено дві групи тенденцій: а) тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття; б) тенденції, що окреслюють стратегії подальшого розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні. Уточнено поняття «типи дошкільних навчальних закладів» у контексті системного підходу, статистичні дані щодо кількості дошкільних навчальних закладів для дітей раннього і дошкільного віку дошкільних навчальних закладів в Україні в досліджуваний період.

До наукового обігу введено невідомі й маловідомі історіографічні джерела, нові факти щодо функціонування системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) для дітей раннього і дошкільного віку. Подальшого розвитку дістала теорія загальної педагогіки та дошкільної зокрема; актуалізовано можливість використання досвіду різних типів дошкільних закладів України другої половини ХХ – початку ХХІ століття в практиці роботи сучасних дошкільних навчальних закладів.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що отримані результати можуть бути використані як підґрунтя для подальших наукових розробок в історії української дошкільної педагогіки; для забезпечення комплексного творчого використання наукових здобутків щодо розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) в сучасному освітньому просторі. Матеріали дослідження можуть використовуватись у вищих навчальних закладах під час викладання дисциплін «Історія дошкільної педагогіки», «Дошкільна педагогіка», в інститутах післядипломної педагогічної освіти у процесі підвищення кваліфікації педагогів дошкільної освіти. У дослідженні висвітлено періодизацію розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів, впорядковано її як алгоритм, яким можна скористатись, визначаючи періодизацію розвитку інших педагогічних явищ дошкільної педагогіки та історії загальної і дошкільної педагогіки.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес фахової підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт № 2960/25 від 14.12.2016 р.), Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (довідка № 01-12/27.1/1331 від 14.09.2016 р.), Бердянського державного педагогічного університету (акт № 63-29/1250 від 14.11.2016 р.), в роботу постійно діючих семінарів з вихователями дошкільних навчальних закладів Київського управління освіти Шевченківської районної в місті Києві державної адміністрації (довідка № 33/06-1021 від 12.05.2016 р.).

Достовірність дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю його вихідних положень; використанням комплексу взаємозумовлених методів адекватних об'єкту, предмету, меті і завданням дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та результати дисертації пройшли апробацію на міжнародних («Роль педагогіки та психології в сучасному світі», (м. Львів, 2011 р.), «Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології» (м. Одеса, 2012 р.), «Сучасні аспекти розвитку педагогіки та психології: проблеми та перспективи» (м. Харків, 2012 р.), «Глухівські наукові читання-2012» (м. Глухів, 2012 р.), «Scientifik Youth : Edukation and Science» (Luhansk, 2013 р.); всеукраїнській «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» (м. Київ, 2011 р.) науково-практичних конференціях, науково-практичному семінарі «Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы» (Барановичи, Респ. Беларусь, 2012).

Основні результати дослідження висвітлено у 17 публікаціях автора, із них: 8 статей у провідних наукових фахових виданнях України (1 – в електронному виданні), 1 – у науковому періодичному міжнародному виданні, 7 – апробаційного характеру, 1 – довідник.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (усього 385 найменувань), 2-х додатків на 8 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінки, основний текст викладено на 187 сторінках. Робота містить 4 таблиці.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, визначено його хронологічні межі, джерельну базу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значущість одержаних результатів, подано відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, кількість публікацій та структуру й обсяг дисертації.

У **першому розділі «Теоретичні засади розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)»** здійснено ретроспективний огляд проблеми розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів у хронологічних межах дослідження; розкрито сутність понять «система», «системний підхід», «система дошкільних навчальних закладів»; висвітлено історіографію історико-педагогічного дослідження проблеми розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), вивчено як складову історіографії історію дошкільної педагогіки; виокремлено історіографічні джерела, що відображають розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів України у визначений період. У результаті застосування підходу наукової джерелознавчої критики та методів джерелознавчого аналізу і синтезу сформовано комплекс джерел та отримано сукупність науково перевірених фактів з досліджуваної проблеми, узагальнено історіографічні джерела і розподілено їх на історичні й історіографічні факти.

Здійснений аналіз довідкових джерел дозволив виокремити й уточнити організаційні та процесуальні особливості ДНЗ різних типів. Послугуючись визначеннями, закріпленими у Законі «Про дошкільну освіту», поняття «дошкільна освіта» розглядаємо як цілісний процес, спрямований на: забезпечення різнобічного

розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування в дитини дошкільного віку моральних норм; набуття нею життєвого соціального досвіду. Систему дошкільної освіти складають: дошкільні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; наукові та методичні установи; органи управління освітою; освіта і виховання в сім'ї.

У цьому зв'язку одним із провідних принципів дослідження є принцип об'єктивності. Було враховано передумови створення системи дошкільних навчальних закладів різних типів та чинники, їх вплив на розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів на основі історіографічних джерел; адекватність дослідницьких підходів і засобів, які дали можливість отримати істинне знання про розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів та уникнути суб'єктивізму, однобічності й упередженості в доборі й оцінюванні історичних та історіографічних фактів. Дотримання принципу сутнісного аналізу пов'язано зі співвіднесенням у досліджуваних типах дошкільних навчальних закладів, як системах, особливого й одиничного, проникненням в їх внутрішню боротьбу як якісно тотожних елементів, з розкриттям процесів їх розвитку і суперечностей функціонування, процесу диференціації. Принцип розвитку сприяв вивченню кількісних та якісних змін у системі дошкільних навчальних закладів різних типів під впливом соціально-політичних чинників. Принцип наступності (спадкоємності) забезпечив можливість простежити досягнення попереднього історичного етапу щодо розвитку системи дошкільних закладів різних типів та критично їх переосмислити; виявити вплив соціально-економічних і соціокультурних передумов на розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні.

Як засвідчив аналіз історіографічних джерел, вагомий внесок у розвиток типології закладів для дітей раннього та дошкільного віку зроблено медичною науковою спільнотою (А. Гольфельд, Л. Гречишнікова, О. Дудко, М. Ковригіна, О. Кореньок, Н. Маковська, П. Радченко, М. Семашко, М. Щелованов). Водночас зазначимо, що для них характерним є перебільшення ролі Комуністичної партії та радянської влади у розвитку системи дошкільних закладів різних типів. Історіографічні джерела радянської доби вказують на причини виникнення та розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів, а саме: існування нормативно-правових документів, здійснення науково-дослідної роботи у суміжних галузях (А. Бондар, Л. Венжик, О. Запорожець, В. Кузь, Г. Тростянська, Т. Свиридюк, М. Ярмаченко), що дозволило простежити процеси диференціації дошкільних закладів різних типів; уточнити роль передумов та чинників у розвитку системи дошкільних закладів різних типів у радянський період; окреслити тенденції, які впливали на подальший розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів у другому періоді дослідження.

Ретроспективний аналіз наукового фонду дозволив розглянути змістове наповнення історичного часу 1943–1949 рр. як логічне продовження попередніх етапів розвитку закладів різних типів для дітей раннього та дошкільного віку в

Українській РСР та як етап, що розкриває взаємозв'язки та суперечності в розвитку системи дошкільних закладів у 50-х роках ХХ ст.

Історіографічні джерела, в яких розкрито шляхи створення і функціонування дошкільних навчальних закладів різних типів у період незалежності України (Т. Берник, А. Богуш, В. Бондар, З. Борисова, М. Голиш, Т. Дегтяренко, С. Дітковська, Т. Дука, В. Золотоверх, В. Кузьменко, Н. Лазарович, О. Локшина, Н. Манжелій, Н. Мельник, С. Нікітчина, О. Одиниченко, Л. Пісоцька, Т. Поніманська, Л. Покроєва, І. Руснак, М. Соловей, Т. Степанова, О. Таранченко, І. Улюкаєва, Л. Чумак) дозволили констатувати, що питання розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів як цілісної системи в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть вимагає ґрунтовного історико-педагогічного вивчення на засадах системного підходу як провідного.

Застосування системного підходу дозволило здійснити структурний аналіз дошкільних навчальних закладів різних типів і дати їм визначення, як цілісному системному утворенню, що має сукупність взаємопов'язаних елементів, обумовлених наявністю мети функціонування дошкільних навчальних закладів різних типів, існуванням множини елементів: дошкільних навчальних закладів різних типів як об'єктів, суб'єктів – елементів системи та як однакових елементів; взаємозв'язками між ними з огляду на існування специфічних властивостей складної системи у кожній із систем; наявністю внутрішньої організації; яскраво вираженої ієрархічності (система, яка керує, та підсистема, якою керують); існуванням у зовнішньому середовищі, від якого залежить система, з яким вона взаємопов'язана; розвитком у часі – динамічністю; наявністю суперечностей. З огляду на те, що при якісних перетвореннях елементів у історичному часі дослідження відбувалося виникнення чи то руйнування якості, цілісності самої системи, то розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів було розглянуто за періодами. Водночас це означило її цілісність та системність як якісну визначеність.

Опираючись на дослідження В. Курила й А. Авер'янова, визначено критерії періодизації розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів (друга половина ХХ – початок ХХІ століття), а саме: мета та специфіка функціонування дошкільних навчальних закладів різних типів (навчання, виховання, розвиток, здоров'язбереження дітей раннього та дошкільного віку), структура дошкільних навчальних закладів різних типів (організаційні засади функціонування ДНЗ різних типів або внутрішня організація), зовнішнє середовище (наукові і методичні установи, органи управління освітою), внутрішнє середовище (розвивальне середовище в дошкільних навчальних закладах, що забезпечує умови для реалізації цілей та специфіки функціонування дошкільних навчальних закладів різних типів для дітей раннього та дошкільного віку, управління дошкільними навчальними закладами різних типів) у контексті основних форм взаємодії систем у притаманних для них суперечностях: взаємодія якісно тотожних систем, взаємодія системи з джерелом існування та взаємодія системи з якісно різноманітними системами. Опираючись на дослідження науковців, виникнення і становлення системи дошкільних навчальних закладів різних типів розглядаємо як процес, самостійний історичний період розвитку; кожне виникнення нового елемента – дошкільного

навчального закладу – поява того, чого не було раніше. Отже, у процесі виникнення та становлення дошкільних закладів і системи дошкільних навчальних закладів різних типів як систем із урахуванням виокремлених суперечностей як критеріїв та тенденцій їх розвитку можемо припустити, що при спостереженні кількісного зросту нових елементів, основною, що рухає розвиток, суперечністю є суперечність між дошкільними навчальними закладами різних типів та старою системою дошкільних закладів в УРСР. Ця суперечність вирішується перемогою нового, тобто виникненням нової системи ДНЗ різних типів в Україні, її нової якості. Перетворення системи дошкільних закладів різних типів в УРСР як акт її переходу в нову якість вважаємо завершальним етапом розвитку цієї системи, що дозволяє визначити загальну тенденцію, яка спрямована на самопоновлення, виникнення нових ДНЗ, диференціації ДНЗ та їх руху в бік підвищення організованості системи, що ґрунтується на вічній взаємодії взаємопов'язаних суперечливих сторін, процесів, змін, руху елементів у системі.

Сучасні інноваційні зміни у змісті, формах, методах і засобах навчання, виховання, розвитку дітей, зумовлені розвитком науки та практики, відображаються на процесах функціонування закладів для дітей раннього і дошкільного віку та для дітей з особливими потребами. Такі зміни потребують виявлення та прогнозування процесу функціонування системи дошкільних навчальних закладів різних типів, побудованого на основі позитивного історичного досвіду її розвитку в минулому.

У другому розділі **«Розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні: тенденції і перспективи (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)»** на основі історіографічних джерел визначено передумови розбудови системи дошкільних навчальних закладів різних типів; схарактеризовано періоди їх розвитку та визначено етапи в межах кожного періоду (з 1950 по 2015 рр.); виокремлено тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів у досліджуваній період; науково обґрунтовано стратегії подальшого розвитку системи дошкільних навчальних закладів у сучасній Україні.

У процесі дослідження виявлено, що розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів притаманний довготривалий історичний досвід. Кожний наступний етап передбачав критичне опанування ідей минулого. Подана в дослідженні періодизація спирається на наукові погляди вчених щодо функціонування, підпорядкованості різних типів дошкільних навчальних закладів, напряму їх діяльності, змісту, структури та форм власності.

Визначаючи періодизацію, хронологічні межі розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів, зауважимо, що вони є відносними, оскільки залежать від об'єктивних (стан розвитку освіти, науки, економіки в державі, необхідних законодавчих документів) і суб'єктивних (поява педагогів-практиків, науковців, наявність відповідного контингенту дітей дошкільного віку) чинників.

Розвиток дитячих закладів зумовили соціально-політичні чинники: ідеологічний вплив КП СРСР на суспільне життя українського народу; створення та впровадження законодавчих документів з боку МО УРСР та МОЗ УРСР; соціально-педагогічні чинники - програмно-методичне забезпечення дитячих закладів, як от: «Керівництво для вихователя дитячого садка» та «Статут дитячого садка» (1939);

«Керівництво для вихователів дитячого садка. Устав дитячого садка» (1945), «Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка», Статут дитячого садка (1947) та літературні видання для дітей, методична література для педагогів, що забезпечували змістом навчально-виховний процес у дитячих закладах основних типів; поновлення процесу забезпечення предметного середовища у закладах для дітей дошкільного віку, який виявлено у планах і звітній документації щодо друкованої продукції, в історіографічних джерелах та джерелах ЦДАВОВ.

У процесі ретроспективного аналізу розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів було визначено його періоди та етапи. **Перший період (1950–1990 рр.)** – радянський період розвитку системи дошкільних закладів різних типів Української РСР з етапами:

Перший етап (1950–1959 рр.) – «розвиток дошкільних закладів різних типів в умовах повоєнної розбудови Української РСР». Характеризується створенням нового типу дошкільного закладу – «ясла-садок». Розвиток дошкільних закладів означеного періоду зумовили такі соціально-педагогічні чинники: зміст навчання та виховання в дошкільних закладах загального типу та дитячих будинках відображали «Програмно-методичні вказівки для вихователя дитячого садка» (1947). Постанова ЦК ВКП(б) Ради Міністрів СРСР «Про заходи з розширення дитячих дошкільних закладів і пологових будинків та покращанню їх роботі», прийнята в 1949 р., сприяла посиленню темпів будівництва нових дитячих садків, поліпшення медичного обслуговування дітей в дитячих садках, покращанню харчування дітей та виготовлення різних видів обладнання: меблів, фізкультурного обладнання, іграшок, влаштування обов'язкових ігрових майданчиків, організації загартування та виховання культурно-гігієнічних навичок у дітей. У постанові також зазначалось, що надалі все будівництво дитячих закладів необхідно проводити за типовими проектами об'єднаних дошкільних установ (ясла-садок) та доручити АПН РРФСР разом з АМН СРСР розробити єдину програму виховання дітей переддошкільного і дошкільного віку. Цією постановою в науковий і педагогічний обіг було введено нові поняття, як от: «дошкільний заклад», «дошкільна установа», «ясла-дитячий садок», «переддошкільний вік». Зміна структури навчально-виховної роботи в дитячому закладі знайшла відображення у Програмно-методичних вказівках для вихователів дитячих садків, де йшлося про наповнення предметного середовища дітей іграшками й будівельними матеріалами, дидактичними іграшками та приладдям (розбірні іграшки, приладдя для лічби, настільно-друковані ігри, лічильні ігри); додалися діафільми, діапозитиви; матеріали та обладнання для малювання, ліплення, аплікації, конструювання; обладнання для рухливих ігор та гімнастики; приладдя для музичного виховання, що зумовлено розвитком досліджень у галузі психології та педагогіки, медицини і впровадженням їх результатів у зміст дошкільного виховання. Змістове наповнення обов'язкових занять та занять «за вибором дітей» визначалося «Керівництвом для вихователів дитячого садка» (1955), яке відображало ідеологічні позиції уряду СРСР і, відповідно, Української РСР, що підтверджує вплив на виховання особистості дитини соціально-політичних чинників.

Другий етап (1960–1972 рр.) – «розвиток дошкільних закладів різних типів в Українській РСР в умовах авторитарного суспільства». Цей етап був один із найкращих періодів у розбудові дошкільних закладів та активізації науково-методичної роботи в них, це був «золотий період» радянського дошкілля. У 1960 році було розроблено й прийнято «Положення про колгоспний дитячий садок», у якому зазначалось, що дитячий садок у колгоспі організується «з метою суспільного виховання дітей дошкільного віку (від 3 до 7 років)». Масове будівництво дошкільних закладів у містах і сільській місцевості, розробка для об'єднаних дитячих установ «ясла-дитячий садок», куди приймали дітей від 2-х місяців, програмно-методичних документів щодо їх організації спрямовувала діяльність педагогів на «всебічний розвиток дітей і підготовку їх до школи». Черкаська область на початку 60-х років виступила ініціатором створення на селі ясел-садків, де 164 були постійно дієвими, решта – сезонними. У квітні 1963 року була опублікована Постанова «Про розгортання сітки дитячих дошкільних закладів у колгоспах і радгоспах республіки», в якій були визначені конкретні заходи з подальшого розвитку суспільного дошкільного виховання на селі. Йому була притаманна авторитарно-дисциплінарна модель навчання, на засадах якої будувалась наступність у роботі дитячих садків і початкової школи. У зазначених часових межах було виокремлено такі соціально-педагогічні передумови: дослідження в наукових галузях, зокрема психології, педагогіці, спеціальній та корекційній педагогіці, дошкільній педагогіці, медицині. Проте зміни у концептуальних засадах навчання стосувалися початкової школи. Відображення заідеологізованої спрямованості радянської освіти та початкової школи знаходимо у програмних документах, а також Статутах і Положеннях дошкільних закладів різних типів. Водночас «Дошкільний похід» сприяв розбудові системи дошкільних закладів та активізації науково-методичної роботи в них. Розгортання соціалістичного змагання за своєчасну та якісну підготовку дошкільних закладів у межах «дошкільного походу» в кожному новому навчальному році стало одним із шляхів контролю МОН СРСР та МОН УРСР їхньої діяльності, що свідчить про залежність їх розвитку від урядових настанов. Історіографічні джерела дозволили схарактеризувати 1960–1972 рр. як історичний час, коли в дошкільних закладах загального типу предметне середовище забезпечувалося на державному рівні.

Третій етап (1973–1984 рр.) – «розвиток дошкільних закладів різних типів в умовах наростання застійних явищ в Українській РСР». Задля стимулювання подальшого розширення мережі дитячих садків Рада міністрів Української РСР у 1974 році прийняла дві Постанови: «Про стан та заходи по забезпеченню виконання плану будівництва дитячих дошкільних закладів в УРСР» (від 20 лютого) та «Про стан і заходи по дальшому розвитку дошкільного виховання дітей в республіці» (від 27 вересня). У постановах, крім досягнень, акцентувалась увага керівних органів і на суттєвих недоліках. Зокрема, зазначалось, що наявна мережа дитячих дошкільних закладів ще не забезпечує потреб населення. У 1979 році Радою Міністрів УРСР була прийнята Постанова «Про дальше поліпшення дошкільного виховання у сільській місцевості», в якій визначено завдання відкриття постійно дієвих ясел-садків в «усіх колгоспах і радгоспах республіки, раціоналізації чинної мережі

дошкільних закладів, удосконалення освітньо-виховної роботи. Збільшення кількості дошкільних закладів передбачалося здійснити шляхом перетворення сезонних дитячих садків і ясел у постійні. Соціально-педагогічні чинники зумовили розвиток дошкільних закладів різних типів у цьому етапі. У визначених нами часових межах принципи комуністичної ідейності та цілеспрямованості, виховання дітей у колективі, вимогливості до дитини у поєднанні з повагою до її особистості, єдності впливу на почуття, свідомість і поведінку, систематичності й послідовності, єдності вимог до дітей у дитячому садку і сім'ї, принцип індивідуального підходу стають основними у вихованні особистості дитини у процесі ігор-занять, навчальних занять, ігор, праці, індивідуальних та підгрупових, фронтальних занять для дітей з вадами слуху.

Четвертий етап (1985–1990 рр.) – «розвиток дитячих дошкільних закладів різних типів в умовах перебудови Української РСР». У 1985–1990 рр. в Україні спостерігається згасання економічного розвитку в містах та сільській місцевості, відбувається загострення соціально-економічних проблем: зменшення реальних доходів населення, загострення житлової проблеми, зниження якості охорони здоров'я. У зазначений період продовжувала погіршуватись екологічна ситуація як унаслідок деформування структури розміщення продуктивних сил та катастрофи на ЧАЕС; ускладнення демографічної ситуації проявлялось у процесах зниження природного приросту. Економічний стан в УРСР спричинив закриття дитячих дошкільних закладів у сільській місцевості. Особливостями цього етапу є створення підготовчих груп, відкриття підготовчих класів у всіх областях України з метою підготовки дітей старшого дошкільного віку до школи. У 1985 році було розроблено й увійшло в педагогічний обіг нове «Положення про дитячий дошкільний заклад», в якому було визначено типи дитячих садків: дитячі ясла-сад (основний тип), дитячі ясла, дитячий садок; групи та їх наповнюваність, права та обов'язки всіх працівників дошкільних закладів. З метою забезпечення дітей раннього та дошкільного віку дитячими дошкільними закладами загального типу на місцях функціонували школи-дитячі садки, відкриття яких було підтримане «Положенням про порядок створення та організації роботи закладу «Школа-дитячий садок» (1986).

Другий період (1991–2015 рр.) – період розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів у незалежній Україні, в межах якого було визначено такі етапи:

Перший етап (1991–2000 рр.) – «розвиток дошкільних виховних закладів різних типів в умовах державної незалежності України» характеризується оновленням системи дошкільного виховання. Перехід на ринкові відносини супроводжувався погіршенням фінансово-економічного стану підприємств; скорочення і закриття спільних союзного значення підприємств, безробіття, економічна нестабільність, різке зниження життєвого рівня населення повело за собою різке зниження впродовж 90-х років народжуваності дітей. Усе означене не могло не позначитися на стані дошкільного виховання. Так, у 1990 році в Україні налічувалося 24000, а в 1992 році – 24500 дитячих садків з досить високою матеріальною базою і науково-методичним забезпеченням. Кількість дітей, які виховувались у дитячих садках, складала 57 % від загальної кількості дітей

(2,2 млн.), починаючи з 1992 року, майже припинилося будівництво нових дошкільних закладів (із 386 запланованих було відкрито тільки 21 (що складало 6 %). Надалі руйнування дошкільних закладів відбувалося швидкими темпами: закрили відомчі дитячі садки, які на той час становили 67 % від їх загальної кількості. Так, уже в 1996 році кількість дошкільних закладів зменшилася на 3000 одиниць (залишилась 21500), до 2002 р. залишилось 15700 дошкільних закладів. Натомість кількість дітей, охоплених суспільною системою дошкільного виховання, зменшилась майже на половину – з 2.2 млн. до 1 млн. дітей. Постановою Уряду від 19.02.1996 р. вимагалось переводити відомчі дошкільні заклади в комунальні (за статистичними даними, було переведено всього 471 дошкільний заклад). Ще одним негативним явищем у дошкільній ланці, яке спостерігалось в 90-х роках в Україні, було те, що постійно дієві дошкільні заклади переводили в сезонні (біля 2200 дитячих садків). У 1994 році за наказом МО України почали відкриватися об'єднані дитячі установи, НВК «Дитячий садок – школа», «Школа – дитячий садок», які набули широкого розповсюдження. Це був перший крок до забезпечення наступності й перспективності в роботі дитячого садка і першого класу школи. Виокремлені соціально-педагогічні передумови сприяли еволюційним змінам у системі дошкільних навчальних закладів різних типів: поступ наукової спільноти, спрямований на внесення змін до законодавчого поля дошкільної освіти в Україні, зокрема на створення дошкільних навчальних закладів різних типів та форм власності.

Другий етап (2001–2015 рр.) – «розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів в умовах зростання кризових явищ в Україні». У зазначених часових межах розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів зумовлено *соціально-педагогічними чинниками*: ДНЗ різних типів та форм власності мають можливість створювати необхідні умови для надання дітям дошкільної освіти та сприяти розвитку особистості, можуть визначати зміст власної діяльності відповідно до освітніх запитів населення; реалізувати принцип варіативності в Україні через участь у створенні різних освітніх програм (комплексних, парціальних, регіональних, авторських), поліпшувати предметне середовище за рахунок навчально-методичного, ігрового обладнання і дидактичних матеріалів, проявляючи таким чином турботу про дітей; державне керівництво розширює можливості педагогічних працівників щодо творчого підходу до змісту освітньої діяльності кожного ДНЗ; оновлення Базового компонента дошкільної освіти (2012), що є державним стандартом, який реалізується у програмах та навчально-методичному забезпеченні, що затверджуються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Характерним є введення навчання дітей у школі з шести років, закриття в ДНЗ підготовчих груп, оновлення всіх ланок освіти, максимальна доступність отримання дошкільної освіти, відкриття нових ДНЗ, створення короткотривалих груп для підготовки дітей до школи, паралельне існування державних і недержавних дошкільних навчальних закладів освіти з єдиною програмою підготовки дітей до школи, 2010 р. – внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» щодо обов'язкової освіти дітей з 5 років.

Отже, розвиток системи дошкільних навчальних закладів в Україні пройшов тривалий шлях – від умов повоєнної розбудови Української РСР (1950 р.) до умов зростання кризових явищ у незалежній Україні (2015 р.). На кожному етапі свого розвитку дошкільні навчальні заклади різних типів вирізнялися тенденціями, проблемами та способами їх розв'язання.

Доведено, що на розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів у період із 1950 по 2015 рр. впливали такі передумови: 1) соціально-економічні передумови розвитку дошкільних закладів: відновлення галузевого виробництва та сільського господарства, повоєнна розруха і відбудова країни у повоєнні роки, залучення жінки-матері до цього процесу в містах та сільській місцевості УРСР; закриття підприємств, що привело до закриття дитячих садків; 2) соціально-педагогічні передумови: уведення дошкільного виховання в загальну систему освіти в Україні, наукові дослідження в галузі психології, педагогіки, спеціальної педагогіки та медицини, які консолідували зусилля на збереження життя та здоров'я дітей раннього й дошкільного віку.

Хронологічний аналіз архівних матеріалів упродовж досліджуваного періоду засвідчив, що дошкільні навчальні заклади різних типів – це динамічна категорія і вони перебувають у постійному розвитку, в якому виокремлено дві групи тенденцій: а) тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття; б) тенденції, що окреслюють стратегії подальшого розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні.

До першої групи віднесено такі **тенденції**:

- створення та функціонування закладів різних типів, спрямовані на боротьбу за життя та здоров'я дітей (1943–1949 рр.);
- створення дошкільних закладів для дітей, виокремлення дошкільних дитячих будинків, санаторних дошкільних закладів різних типів (1950–1959 рр.);
- функціонування дошкільних закладів різних типів за рахунок диференціації груп (реформування дошкільних закладів (у контексті реформи школи) (1959 р.);
- функціонування однакових дошкільних закладів та диференціація груп за дефектом у дітей раннього та дошкільного віку, спрямована на створення та подальшого функціонування дошкільних закладів для аномальних дітей (1960–1972 рр.);
- стабільна диференціація груп та дошкільних закладів; модернізація дошкільних закладів у сільській місцевості у школи-дитячі садки (1973–1984 рр.);
- функціонування дитячих дошкільних закладів різних типів та форм власності, спрямованих на підготовку дітей до школи: поява дитячих будинків сімейного типу; існування санаторних дошкільних закладів і санаторних груп при дошкільних закладах загального типу для дітей, процеси диференціації яких не торкнулися (1985–1990 рр.);
- становлення, модернізація та реформування системи ДДЗ різних типів у систему дошкільних виховних закладів (ДВЗ) різних типів та форм власності, що спрямована на створення закладів спеціального призначення (профілю), компенсуючих (1991–1992 рр.);

- створення дошкільних виховних закладів, які різнились за спеціалізацією, комбінованих, сімейних, приватних, з прогулянковими групами, санаторних (1993 р.);

- становлення системи дошкільних навчальних закладів різних типів, диференціація груп та ДНЗ (Закон «Про дошкільну освіту») (2001 р.);

- існування ДНЗ компенсуючого, спеціального, санаторного, сімейного, комбінованого типів; обов'язковість отримання дошкільної освіти для дітей 5 років (2010 р.);

- становлення системи дошкільних навчальних закладів різних типів, відкриття приватних ДНЗ, центрів розвитку дітей, прогулянкових груп, груп з короткотривалим перебуванням дітей (2001–2015 рр.).

До другої групи перспективних стратегічних тенденцій розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні з 2016 р. XXI ст. було віднесено такі: диференціація та модернізація системи ДНЗ різних типів, що сприятимуть зміні організації структури закладів відповідно до принципів варіативності, доступності; спрямованість на виникнення різних типів закладів, їх диференціацію, вдосконалення мети та специфіки, внутрішньої організації ДНЗ як систем; спрощена система відкриття дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності з метою всеохоплюваності дітей ДНЗ; відкриття груп для дітей дошкільного віку в школах, у вищих навчальних закладах України.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення й нове вирішення проблеми розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні з середини ХХ – початку ХХІ століть. Розкрито методологічні підходи дослідження розвитку системи ДНЗ різних типів; виявлено періоди й етапи їх розвитку з 1950 по 2015 роки; визначено передумови та чинники періодизації системи ДНЗ різних типів досліджуваного періоду.

1. Система дошкільних навчальних закладів різних типів – це множина елементів – дошкільних навчальних закладів різних типів, якій притаманний процес суперечливої єдності виникнення і становлення, кількісного зросту та якісних змін, цілісність, взаємозв'язки та специфічні закономірності. Структуру системи дошкільних навчальних закладів різних типів розглядаємо як внутрішню організацію, що є специфічним способом взаємозв'язку, взаємодії елементів, які її утворюють. Типи дошкільних навчальних закладів – це такі дошкільні навчальні заклади, що створюються відповідно до потреб населення (ясла, дитячий садок, ясла-садок, дитячі будинки, дошкільні навчальні заклади санаторного типу та ін.), яким притаманна мета, специфіка, структура (внутрішня організація), взаємодія з внутрішнім та зовнішнім середовищем.

2. Доведено, що процес розвитку системи дошкільних навчальних закладів різного типу проходить відповідні періоди та етапи, які віддзеркалюють особливості їх організації, функціонування та розвитку впродовж досліджуваного періоду в межах законодавчих документів, розмаїтті поглядів та підходів.

Було визначено періодизацію розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів: перший період (1950–1990) – радянський період розвитку системи дошкільних закладів різних типів Української РСР з етапами: *перший* (1950–1959 рр.), *другий* (1960–1972 рр.), *третій* (1973–1984 рр.), *четвертий* (1985–1990 рр.); другий період (1991–2015 рр.) – період розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів у незалежній Україні, що охоплював *перший* (1991–2000 рр.) і *другий* (2001–2015 рр.) *етапи*.

3. Становлення і розвиток системи дошкільних навчальних закладів різних типів є складним, суперечливим, тривалим і нерівномірним за динамікою протікання процесом, зумовленим політичним, економічним і соціальним розвитком країни. Було виявлено соціально-економічні й соціально-педагогічні передумови становлення й розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів. Соціально-економічними передумовами виступили: 1950–1990 рр. – повоєнна розруха й відбудова економіки; економічна криза в державі; економічна розруха, закриття підприємств, що привело до закриття дитячих садків; 1991–2015 рр. – кризові явища в економіці, екології країни; спад виробництва й поступове його згортання; зниження народжуваності дітей, що привело до масового закриття відомчих дитячих садків і передачу їх у відомство держави; соціально-економічна стратегія на європейську інтеграцію (2002 р.); поступове подолання кризових явищ; перехід до ринкової економіки сприяв поступовому відкриттю приватних дошкільних навчальних закладів, ДНЗ різних типів.

Серед соціально-педагогічних передумов визначено: 1950–1990 рр. – уведення дошкільного виховання в загальну систему освіти в Україні; розбудова змісту дошкільного виховання; інтеграційні процеси в типології дошкільних закладів; 1991–2015 рр. – урахування потреб батьків в організації роботи ДНЗ; відкриття ДНЗ різними суб'єктами колективної власності; уведення до Закону «Про дошкільну освіту» доповнення про обов'язкову дошкільну освіту для дітей з 5 років (2010 р.); розробка Базового компонента дошкільної освіти.

4. З'ясовано вплив на розвиток системи дошкільних навчальних закладів різного типу таких чинників: соціально-політичних: 1950–1990 рр. – становлення особистісно орієнтованої моделі взаємодії вихователя з дітьми; відкриття дошкільних установ відповідно до потреб громадян; 1991–2015 рр. – рівний доступ до якісної освіти дітей з особливими потребами; реформування системи закладів усіх форм власності; і соціально-педагогічних: 1950–1990 рр. – оновлення змісту дошкільної освіти; реформування освіти стандартизація освіти; 1991–2015 рр. – утвердження новітніх освітніх технологій; впровадження Концепції розвитку інклюзивної освіти.

5. За результатами дослідження було визначено головні тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів: а) тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття; б) тенденції, що окреслюють стратегії подальшого розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні.

Виконане дослідження не претендує на вичерпне висвітлення всіх аспектів проблеми розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в

історичному аспекті, а відкриває перспективне поле для подальших наукових пошуків у цій царині. Перспективу дослідження вбачаємо у професійній підготовці майбутніх вихователів до роботи в дошкільних навчальних закладах різних типів.

Основний зміст дослідження викладено в таких публікаціях автора:

Статті у фахових виданнях, затверджених МОН України:

1. Васильєва С. А. Розвиток ясел в Україні у період 1940–1960 рр. // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, Ін-т проблем вих. НАПН України ; редкол.: Огнев'юк В. О., Бех І. Д., Хоружа Л. Л. [та ін.]. – К.: університет імені Б. Грінченка, 2012. № 17. С. 4 – 9.

2. Васильєва С. А. Умови розвитку дитячих будинків на Україні (1940–1960 рр.) // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань, ПП Жовтий О.О., 2012. Вип. 40. С. 240 – 247.

3. Васильєва С. А. Діахронічний метод як засіб обґрунтування періодизації розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Вип. 1 (79). 2015. С. 168 – 174.

4. Васильєва С. А. До питання типологізації дошкільних навчальних закладів у системі освіти України (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. Ред. кол. : Н. В. Гузій (відп. ред.), 2013. Вип. 21 (31). С. 62 – 66.

5. Васильєва С. А. Історико-типологічний метод як засіб обґрунтування типологізації дошкільних навчальних закладів у системі освіти України (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) // Наукові записки. Сер.: Психологія і педагогіка : зб. наук. пр. / Нац. ун-т «Острозька академія. – Острог, 2013. Вип. 25. С. 19 – 23.

6. Васильєва С. А. Системний підхід до вивчення розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні з другої половини ХХ ст. – початку ХХІ століття // Педагогічний альманах : збірник наукових праць / ред. кол. В.В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. Випуск 32. С. 250 – 257.

7. Васильєва С. А. До характеристики понятійно-категоріального апарату дослідження проблеми «Розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.)» // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта: РВВ КГУ, 2013. – Вип. 41. Ч. 2. С. 45 – 51.

8. Васильєва С.А. Періодизація розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) [електронний ресурс] // Теорія і методика професійної освіти. 2015. № 7. URL <http://tmpe.eor.by/index.php/editions/123-edition-7>

Статті, опубліковані в інших виданнях:

9. Васильєва С. А. Организация здоров'ясбереження в учреждении для частоболеющих детей с болезнями верхних дыхательных путей (из опыта работы) : сб. науч. ст. III Междунар. науч.-практ. семинара [«Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы»], (29 марта 2012 г., г. Барановичи, Респ. Беларусь) / М-во образования Респ. Беларусь, учреждение образования «Барановичский государственный университет»; редкол.: А.В.Никишова (гл.ред.), Н.Г. Дубешко (отв. ред.) [и др.]. – Барановичи: РИО Бар ГУ, 2012. С. 237 – 239.

10. Васильєва С.А. Умови становлення та розвитку різних типів дошкільних навчальних закладів в Україні у період 50-ті роки ХХ століття - початок ХХІ століття: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [«Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки»], (м. Київ, 20 квітня 2011 р.) / МОН України, ГУОМ КМДА, Київський ун-т імені Бориса Грінченка та ін. / за заг. ред. Огнев'юка В.О. [редкол. В.О.Огнев'юк, Л.Л.Хоружа, Н.М.Вінникова, Д.М.Бодненко]. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 35 - 37.

11. Васильєва С.А. Принципи наукового дослідження розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України: матеріали Міжнар. науково-практ. конф. [«Теоретичні та методологічні проблеми сучасної педагогіки та психології»], (м. Одеса, 27-28 січня 2012 р.) /. Одеса, ГО «Південна фундація педагогіки», 2012. С. 52 - 54.

12. Васильєва С.А. Умови розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у період з другої половини ХХ ст. – на початку ХХІ ст. : збірник тез міжнар. науково-практ. конф. [«Сучасні аспекти розвитку педагогіки та психології: проблеми та перспективи»], (м. Харків, 12-13 жовтня 2012 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2012. С. 25-31.

13. Васильєва С.А. Розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України у період 1943 - 1985 рр.: Зб. Матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів, присвяченої 865-літтю першої літописної згадки про Глухів та 68-й річниці звільнення України від німецьких окупантів [«Глухівські наукові читання-2012»], (Глухів, 16-17 листопада 2012 р.) / редкол. О.І. Курок [та ін.] – Глухів Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2012. С. 19 - 23.

14. Васильєва С.А. Філософія сучасної освіти. Принцип детермінізму як методологічна основа дослідження процесу розвитку дошкільної освіти в Україні у період з другої половини ХХ ст. – на початку ХХІ ст. : матеріали міжнар. науково-практ. конф. [«Роль педагогіки та психології в сучасному світі»], (м. Львів, 11-12 листопада 2011 р.). Львів: Львівська педагогічна спільнота, 2011. С. 75 – 77.

15. Vasileva Svetlana. Types of preschools in Ukrainian education system (the second half of the 20th century – the beginning of 21 century). Scientific Youth : Edukation and Science . Book of Abstracts of III Internatinal Scientific-Practical Internet-Conference. Februaru, 18, 2013. Luhansk : SI «LNU», 2013. 254–257 p.

16. Васильєва С.А. Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів у сучасній Україні / Международный научный журнал «Интернаука». – Київ, 2016. – Вип. 12. – С. 34–38.

17. Васильєва С. А. Типологія дошкільних навчальних закладів у системі освіти України (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : довідник / Упор. С. А. Васильєва. – Одеса: ДЮЛ ПРИНТ, 2014. 80 с.

Анотація

Васильєва С. А. Тенденції розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського, МОН України. – Миколаїв, 2017.

У дисертації здійснено цілісний історико-педагогічний аналіз становлення та розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття для дітей раннього і дошкільного віку. Висвітлено соціально-економічні, соціально-педагогічні передумови та соціально-політичні й соціально-педагогічні чинники розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні в зазначений історичний період. Науково обґрунтовано періодизацію розвитку системи дошкільних навчальних закладів в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): I – радянський період розвитку системи дошкільних закладів різних типів Української РСР (1950–1990) і II період розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів у незалежній Україні (1991–2015 рр.) та послідовні етапи розвитку досліджуваного явища в середині кожного періоду. Визначено провідні тенденції та стратегії подальшого розвитку системи дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні. Уточнено статистичні дані щодо кількості дошкільних навчальних закладів різних типів для дітей раннього і дошкільного віку в Україні в досліджуваний період.

Ключові слова: тенденції, розвиток, система, дошкільні навчальні заклади різних типів України, періоди, етапи, передумови, чинники.

Annotation

Vasileva S. A. Trends in the development of system of preschool education institutions of different types in Ukraine (the second half of XX - beginning of XXI century). – The manuscript.

Thesis for scientific degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Mykolaiv National University name of V. A. Suhomlinskogo, MES of Ukraine. – Mykolaiv, 2017.

In the thesis is done holistic historical and pedagogical analysis of formation and development of pre-school education system of different types in Ukraine in the second half of XX – beginning of XXI century for infants and preschool children. Discovery socio-economic, socio-educational background and socio-political and socio-pedagogical factors of development of preschool education systems of different types in Ukraine during this historical period. Scientifically based periodization of the development of the system of preschool education institutions in Ukraine (the second half of XX – beginning of XXI century): I – the Soviet period of development of the system of pre-school

institutions of different types of the Ukrainian SSR (1950–1990) and II during the development of the system of pre-school educational institutions of various types in independent Ukraine (1991–2015) and the successive stages of the development of the phenomenon investigated in the middle of each period. Defined main trends and strategies for the further development of pre-school education system of different types in Ukraine. Itemized statistics on the number of members visit the children of early and preschool age preschool educational establishments in Ukraine in the analyzed period.

Tags: trends, development, system, pre-school educational institutions of various types in Ukraine, periods, stages, conditions, factors.

Аннотация

Васильева С. А. Тенденции развития системы дошкольных учебных учреждений разных типов в Украине (вторая половина XX - начало XXI века). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Николаевский национальный университет имени В. А. Сухомлинского, МОН Украины. – Николаев, 2017.

В диссертации осуществлен целостный историко-педагогический анализ становления и развития системы дошкольных учебных учреждений разных типов в Украине во второй половине XX – начале XXI века для детей раннего и дошкольного возраста. Методологическую основу исследования составили фундаментальные принципы: объективности, сущностного анализа, развития, преемственности; научные подходы: историографический – использован для оценки состояния проблемы в науке и уточнения по источнику персоналий, которые внесли определенный вклад в развитие системы дошкольных учебных учреждений разных типов на различных этапах исторического развития украинского общества; исторический подход – мотивирует обращение к более раннему этапу (1943–1949 гг.), а именно условного расширения нижней хронологической границы до 40-х годов XX в., с целью более детального рассмотрения взаимосвязей и противоречий, тенденций в развитии системы дошкольных учебных учреждений различных типов и определение предпосылок и факторов, организационных, процессуальных особенностей ее развития; философские категории диалектики – «причина», «следствие», «условие», «время» по Г. Заиченко и В. Касьяну; идеи Л. Березовской, Н. Гупана, Я. Калакуры по осуществлению историографии историко-педагогических исследований.

В исследовании использованы методы: анализ и обобщение архивных документов народного Комиссариата УССР и Министерства Образования УССР, Комиссариата здравоохранения и Министерства здравоохранения УССР, статистических бюллетеней, внутренних документов Государственной службы статистики Украины, историографических источников для выявления социально-экономических, социально-педагогических предпосылок и определения влияния социально-политических и социально-педагогических факторов на процесс развития системы дошкольных учебных учреждений разных типов, изучение

организационных и процессуальных особенностей функционирования системы ДУУ различных типов и их качественных характеристик; определения типов дошкольных учебных учреждений как системы; историко-генетический метод способствовал выявлению взаимосвязей, противоречий, закономерностей и тенденций развития системы ДУУ различных типов, предпосылок развития системы дошкольных учебных учреждений разных типов Украины в исследуемый период; историко-типологический – с целью уточнения типологии дошкольных учебных учреждений разных типов в Украине во второй половине XX – начало XXI века; библиографический метод изучения архивных источников, библиотечных каталогов, фондов, описаний и библиографических изданий, которые обеспечили содержательное наполнение исторического времени развития системы дошкольных учебных учреждений разных типов в определенный период.

Научно обосновано периодизацию развития системы дошкольных учебных учреждений в Украине (вторая половина XX – начало XXI века): I – советский период развития системы дошкольных учреждений различных типов Украинской ССР (1950–1990) и II период развития системы дошкольных учебных учреждений разных типов в независимой Украине (1991–2015 гг.) и последовательные этапы развития исследуемого явления в середине каждого периода. Определены критерии периодизации развития системы дошкольных учебных учреждений разных типов (вторая половина XX века – начало XXI века): цель и специфика функционирования ДУУ различных типов (обучение, воспитание, развитие, здоровьесбережение детей раннего и дошкольного возраста, структура ДУУ различных типов (организационные основы функционирования ДУУ различных типов или внутренняя организация) и внешняя среда (научные и методические учреждения, органы управления образованием), внутренняя среда (развивающая среда в ДУУ, что обеспечивает условия для реализации целей и специфики функционирования ДУУ различных типов для детей раннего и дошкольного возраста, управления ДУУ различных типов) в контексте основных форм взаимодействия систем в присущих им противоречиях: взаимодействия качественно тождественных систем, взаимодействия системы с источником существования.

Определены основные тенденции и стратегии дальнейшего развития системы дошкольных учебных учреждений разных типов в Украине.

Ключевые слова: тенденции, развитие, система, дошкольные учебные учреждения различных типов Украины, периоды, этапы, предпосылки, факторы.

Підп. до друку 31.01.2017. Формат 60×84/16.
Обл.-вид. арк. 0,9. Ум. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. 3101-1.

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.